

Dagens landskap

Kärsön-Lövön-Lindö

Kärsön, Lovön och Lindö utgör tydligt avgränsade öar som domineras av jord- och skogsbruk, där äldre tiders avtryck fortfarande är tydligt avläsbara i landskapet. Det för Mälardalen typiska sprickdalslandskapet är tydligt på Lovön med dess vida centralt belägna dalgång som omges omväxlande av skogklädda moränbackar och berg i dagen.

Fastigheten med Drottningholm ägs av Statens fastighetsverk men lyder sedan 1800-talets början under kunglig dispositionsrätt som administreras av Ståthållarämbetet. Fram till för några år sedan bedrevs fortfarande jordbruk vid Kungsgården. Jordbruksverksamheten i övrigt på Lindö, Lovön och Kärsön regleras i särskilda arrendeavtal mellan arrendator och Statens fastighetsverk respektive Stockholms stift som äger Prästgårdsmarken. På Lovön odlas mer spannmål än vall i förhållande till övriga länet. På en av gårdarna på ön bedrivs ekologiskt jordbruk. På samma gård finns den enda mjölkkobesättningen på ön. Här finns även får. På de övriga gårdarna bedrivs konventionell spannmålsodling utan djurhållning, med stallplatser för uthyrning med tillgång till rasthagar företrädesvis på gammal åkermark i anslutning till stallbyggnaderna. Sammanlagt finns mellan 280 och 350 hästar på Lovön.

Marken på Lindö ägs av Wallenbergsstiftelsen. På Lindö finns det en arrendator som brukar jordbruksmarken.

Bebyggelsen på Lovön är i huvudsak av traditionell agrar karaktär. Byggnadsbeståndet på jordbrukets gårdar har förnyats successivt. Byggnaderna är huvudsakligen från 1930-talet då Domänverket gjorde en stor nybyggnadsatsning men det finns även enstaka yngre såväl som äldre byggnader på öarna. En del huvudbyggnader som exempelvis på Edeby, Hogsta och Barkarby är från omkring 1700-tal, vilka flyttats från Kanton. På Lindö ligger Malmvik säteri, med dess underlydande by Lindö.

Kronans influenser kan tydligt avläsas i landskapet då de ursprungliga små byarna, successivt har övergått till att bli underlydande sammanslagna större gårdar som bebyggts med säteriliknande huvudbyggnader. På dessa gårdar finns olika generationer av arbetarbostäder exempelvis trevåningshuset Smedjegården som tidigare har hört till Kungsgården. Enstaka sommarvillor och trädgårdsmästerier i strandnära lägen är karaktäristiska inslag på Lovön. Kärsön är och har länge varit en ö för rekreation och friluftsliv. Här finns enstaka bostäder på en avgränsad del av öns västside. Brostugan med café och minigolf söder om vägen och Kärsögården med friluftsanläggningar ligger på öns östra del. Huvuddelen av ön präglas dock av skog.

Två dagvattenanläggningar har anlagts längs den aktuella sträckningen. En dagvattendamm ligger vid vägen på Kärsön och en dagvattenreservoar ligger på den norra sidan om brofästet vid Drottningholm. På en trädbevuxen kulle söder om Ekerövägen på Lindö ligger Malmviks begravningsplats. Här är vissa släkten i Wallenberg begravd. Men platsen användes även tidigare som begravningsplats för de boende på Malmvik.

Ekerövägen som är den enda landsvägsförbindelsen från Ekerö kommun till Stockholm trafikeras av knappt 20 000 fordon per dygn vilket påverkar världsarvet Drottningholm genom buller och barriäreffekter.

Kungliga Drottningholms golfbana ligger strax norr om Ekerövägen i jämnhöjd med Kanton. Den anlades på 1950-talet och omfattar en 18-hålsbana och en korthålsbana. Banan renoverades år 2011 och är ungefär 100 hektar. För golfbanan finns en skötselplan med inriktning på parkliknande skötsel. Jordbruket på Lovön och Kärsön regleras i särskilda arrendeavtal mellan arrendatorer och markägarna Statens fastighetsverk och Stockholms stift. Av den anledningen odlas inte energiskog på

Lövön. Det odlas mer spannmål än vall i förhållande till övriga länet, på Lovön. En av gårdarna på ön brukas ekologiskt. Det är den enda gården som har nötkreatur – en mjölkkobesättning av utrotningshotade husdjursraser. På samma gård finns även får. På resterande gårdar bedrivs konventionell spannmålsodling utan djurhållning, men stallplatser hyrs ut för ridhästar som har tillgång till rasthagar företrädesvis på gammal åkermark nära stallbyggnaderna.

På Lindö bedrivs jordbruk på den historiska åker- och ängsmarken. Malmvik ägs av Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs minnesfond.

Väg 261 med omgivning

Nockebybrons tre generationer av broar har sedan år 1779 utgjort länken mellan fastlandet och Kårsön. Brostugan på Kårsön var länge en central punkt för resenärerna från och till Stockholm. Stugan flyttades till den plats den har idag i samband med det senaste brobygget år 1973.

I anslutning till vägen på Kårsön vid Nockebybrons fäste på Kårsön har Trafikverket nyligen anlagt en reningsdamm för dagvatten. Rännor längs broarna och tätade diken på östra halvan av Kårsön fångar upp dagvattnet som därefter ska föras till den planerade reningsdammen vid Nockebybrons fäste. Här ska vattnet renas genom sedimentering innan det släpps ut i Mälaren.

Drottningholmsbron byggdes samtidigt som Nockebybron och vägen över Kårsön, år 1779. Dagens bro byggdes samtidigt som Nockebybron.

Vägen genom Drottningholm är trefilig, två filer i riktning mot Stockholm och en fil i riktning mot Ekerö. Längs Malmens kvarter finns en stödmur som anlades på 1970-talet, då vägen breddades och doserades. I samband med arbetsföretaget höjdes vägen på sina håll för klara högre hastigheter. Området öster om Slottsbyggnaderna, där den tidigare nyttoträdgården och ett ridhus har legat samt angöringsplatsen för båtarna till slottet, utgör idag parkeringsplatser, tennisbana och brygga för reguljärtrafik till Stockholm. På platsen finns även ett besökscentrum, en restaurang och en pressbyråkiosk.

Direkt väster om den långa raden vid Malmen viker den gamla vägen av norrut mot den tidigare Kungsladugården och Vilan. Längs med den norra sidan av vägen i jämnhöjd med nuvarande ekonomibyggnader och orangeriet finns området för Kungsladugårdens fruktträdgård som idag till stor del är beväxt med ett antal träd och buskar.

Den fyrvägskorsning som vägen mot FRA och infarten till karusellplan bildar är något förskjutet. Här kan man se att den inte alltid har varit det. På den norra sidan av vägen finns en alléliknande trädformation mot den gamla Kungsladugården som sannolikt har utgjort den tidigare vägen norrut. Idag används Karusellplan som parkeringsplats. Fortfarande finns strukturerna av en stjärnplats kvar med Karusellplan som ett nav. Infarten till parkeringen utgör en av strålarna i stjärnplatsen, vilken fortsätter såsom en av de bärande axlarna söderut in i den engelska parken. Längs flera av de övriga strålliknande vägarna finns ett antal hårt tuktade busk- och trädformationer.

Hemmet ligger norr om Ekerövågen. Byggnaden ligger i blickfånget till en av siktlinjerna i den engelska parken. De två vägarna som bildar två armar på var sida om byggnaden har till viss del anlagts som en sammanlänkning till parken, vilket fortfarande kan skönjas.

Korsningen vid Kanton anlades såsom den är idag, sannolikt under 1930-talet, då man lät vägen löpa över åkermarken mellan avtagsvägen mot Vilan och Kanton. I och med det skars den rätlinjiga vägen av mellan kyrkan och slottsanläggningen. Idag är det svårt att uppleva vägarnas koppling sinsemellan.

Kungliga Drottningholms golfbana anlades år 1959 på mark som tidigare tillhört Rinkeby by. Den omfattar idag en 18-hålsbana och en korthålsbana. Banan renoverades år 2011 och omfattar ungefär 100 hektar. För golfbanan, håll och övrig mark som golfklubben arrenderar – finns en skötselplan för parkliknande skötsel. Golfbanan är anpassad till det historiska landskapet. Åkerholmar och topografi är i det närmaste bevarad från tiden då marken brukades som åker.

Den gamla bytomten för Rinkeby ligger på en åkerholme öster om Ekerövägen. På holmen ligger en lada och bakom den utbreder sig byn gravfält.

På motsatta sidan om Rinkebys gamla bytomt ligger Finnbo som uppförts någon gång under första delen av 1900-talet.

Åkermarken mellan Kanton och Edeby har tillhört Rinkeby fram till i slutet av 1700-talet, då marken inlemmades i slottsparksanläggningen.

Edeby arrenderas idag för jordbruk. Brukaren har förutom Edebys marker även arrenden för delar av Söderby ägor och den mark som tidigare brukats under Rinkeby och senare Kungsladugården. Här fanns tidigare nötboskap för köttproduktion, men idag är produktionen inriktad på spannmål, vall, raps och majs. Här bedrivs även ekologisk bärodling. De små skiftena trädas. Till gården hör fyra naturbetesmarker. Stallplatser hyrs ut för omkring 20 hästar.

Vid Edeby har vägsystemet genomgått stora förändringar i samband med vägomläggningarna år 1934 och år 1994, då Lindötunneln byggdes. 1934 års omläggning resulterade i att vägen över byns ägor rätades och snördes av från Lindöbro. I samband med 1994 års omläggning byggdes tunneln och vägen genom den tidigare Lindö by gjordes om till gång- och cykelväg. En parallell breddad sträckning av vägen på Lindö byggdes strax söder om befintlig väg som kompletterades med allélindor fram till korsningen till Färentuna och Ekerö, vilken gjordes om till en rondell.

Naturgeografi Kärsön-Lövön-Lindö

Kärsön, Lovön och Lindö ligger i östra delen av Ekerö kommun. Området tillhör det mellansvenska sprickdalslandskapet med lerfyllda dalsänkor och moräntäckta bergshöjder. Hela området ligger under högsta kustlinjen med en högsta höjd på omkring 43 meter över havet. Höjdskillnaderna är förhållandevis små. Huvuddelen av jordtäcket, vars tjocklek varierar, består av ställvis blockrik morän och med glaciallera i dalgångarna. Lerlagren är på en del platser upp till 15 meter tjocka. Inslaget av organiska jordar är litet. Klimatmässigt ligger området inom odlingszon 2.

Historik

Allmän historik Kärsön-Lövön-Lindö

Lövön, Lindö och Kärsön utgör en del av Svealands tidigt koloniserade övergångsbygd med en relativt hög uppodlingsgrad. De tre öarnas odlingsarealer består både av en bördig åkermark centralt på Lovön och Lindö och av långsmala stråk av åkermark i senare uppodlade dalgångar.

De historiska bytomterna rymmer spår av medeltida reglering och har huvudsakligen etablerats under förhistorisk tid. Produktionsinriktningen har dominerats av spannmålsodling kompletterat med trädgårdsnäring, fiske och boskapsskötsel.

Drottningholms slott, i dess exponerade läge mot vattnet och med en tydlig entré västerifrån staden, har manifesterats i landskapet genom påkostade parkanläggningar som representerar olika stilideal. Karakteristiskt för framför allt Lindö och Lovön är de alléer av ädellövträd som kantat och fortfarande kantar vägarna i landskapet, tydligast in mot Lovö kyrka respektive Drottningholms slottsanläggning.

Förhistoria

De äldsta lämningarna efter människan på Lovön är från mellersta stenålder (omkring 3300 – 2300 f. Kr.). Lämningarna består av ett antal boplatser som nyttjats som säsongsboplatser för jakt och fiske. Säsongsboplatserna som var belägna på Lunda och Söderby på västra Lovön.

De naturliga landvinningarna till följd av strandförskjutningen gjorde att man successivt övergick från jakt och fiske till att bli mer inriktat på djurhållning. Det nomadiserande livet i jakt på vilt och fisk förändrades till mer permanent bofasthet. Tack vare strandförskjutningen och förbättrade jordbruksredskap kunde man successivt bryta upp grässvålen i dalgångarna, för odling där det fanns väl-dränerade och lättbrukade jordar. Åkerbruket var arbetsintensivt och platsbundet på ett annat sätt än boskapsskötseln. Allteftersom spannmålsodlingen kom att bli alltmer viktig blev man mer platsbunden. De bebyggelselägen som valdes under järnåldern utvecklades till en mer permanent bebyggelse inriktad på spannmålsodling. Den bebyggelsestruktur som växte fram under senare delen av förhistorisk tid är, med få undantag densamma som idag.

Det som utmärker Lovön, Kårsön och Lindö under förhistorisk tid ur ett regionalt perspektiv är närheten till välfrekventerade farvatten och närheten till de internationellt viktiga platserna Helgö (400 e Kr) och Birka och Adelsö (ca 800 e Kr). Birka med dess första verkliga stadsbildning i vårt land.

Mot slutet av järnålder fanns det 12 bebyggelselägen på Lindö, Lovön och Kårsön. Dessa bosättningar skapade grunden för den bebyggelsestruktur som återfinns på Lovön och Lindö idag.

Medeltid

Vid övergången till medeltid var Mäläröarna de tre Mäläröarna fullkoloniserade. De 12 byarna som kom att utgöra Lovön socken bestod under medeltid av mellan 1 och 5 gårdar.

Det är inte klarlagt exakt när Lovö kyrka är uppförd, sannolikt har den uppförts tidigast under senare delen av 1100-talet. Socken Lovön omnämns första gången i skriftliga källor år 1289 som ecclesie Logø (DS 989). Den är uppförd i gråsten. Den ursprungliga kyrkobyggnaden bestod av ett långhus (cirka 10 x 5,5 m), ett brett torn i väster och sannolikt ett smalare kor av okänt utseende. Förekomsten av äldre gravar och runstenar som använts som grundstenar till tornet antyder att det funnits en äldre byggnad på platsen, sannolikt en träkyrka. Sockenkyrkan är belägen centralt i socknen, på Barkarbys ägor.

Rinkeby och Vikby (Wicby) på Lovöns östsida omnämns redan under 1200-talet, i Vårfruberga klostrets jordebok. Rinkeby omnämns även i slutet av 1200-talet. Därefter dröjer det till i mitten av 1300-talet innan Berga, Glia och Söderby omnämns i det medeltida diplomatariet. År 1348 omnämns Prästgården. Norrby är den av byarna på Lovön som omnämns sist i det äldsta medeltida materialet och det sker år 1438. Endast två av byarna i området har tidigare utgjort sätesgårdar, Rörby, en kort tid kring år 1447 och Barkarby kring sekelskiftet 1500.

Historisk tid

År 1531 gjorde kronan det första förvärvet på ön, en av gårdarna i Norrby. De sammanlagt 29 gårdarnas jordnatur var fram till 1540-talet blandad. Tio av gårdarna utgjorde skattegårdar (självägda) och en gård i Norrby tillhörde kronan. Kyrkan ägde förutom Prästgården även en gård i Edeby respektive Vikby. Gården i Berga tillhörde Sankt Erik. Klara kloster ägde en gård i Rinkeby respektive i Vikby. På Hogsta, Lindö och Lunda fanns en gård vardera som – redan då - tillhörde Gustav Vasas arv och eget. Nio gårdar tillhörde frälset, med tre gårdar i Rinkeby respektive Söderby samt en gård i vardera Barkarby, Edeby och Vikby.

På 1550-talet gjordes ytterligare en viktig jordtransaktion Gustav Vasa bytte till sig den största gården i Glia med avsikt att bilda ett storjordbruk tillsammans med den intilliggande gården, Torvesunds

kungsgård och Vikby. Torvesund eller Thorsund hade uppkallats efter sundet mellan Lovön och fastlandet. Detta storjordbruk var början till Drottningholms Kungsladugård. År 1569 hade alla gårdar i socknen utom Prästgården övergått till Gustav Vasas arv och eget. Efter Gustav Vasas död år 1560 övertogs kungsgården Torvesund av Johan III som påbörjade bygget av Drottningholms slott år 1579 för drottning Katarina Jagellonica. Efter Johan III:s död år 1592 bytte egendomen ägare flera gånger och arrenderades ut.

På 1630-talet karterades alla byar och gårdar på Lovön utom de redan avhysta byarna Vikby och Glia. Kartorna återfinns i början av den geometriska jordeboken A1. Karteringens syfte var att från statens sida ta reda på de svenska gårdarnas skattekraft. Kartorna omfattar tomt, åker och ängsmark, samt i vissa fall även betesmark.

År 1651 övertogs egendomen av greve Magnus Gabriel De la Gardie som hade planer på att både formge och anlägga en terrasserad trädgård mellan Drottningholms slott och vattnet. Men redan år 1661 övertogs Drottningholms egendom av drottning Hedvig Eleonora. Slottet brann strax efter ägarbytet och Nicodemus Tessin d ä anlätades för att göra upp ritningar till en betydligt större slotts-anläggning med sydeuropeiska förebilder.

De första lindarna i Drottningholms parkanläggning började planteras på 1680-talet. Broderiparterren var klar omkring år 1685, men har sedan dess förnyats flera gånger, bland annat på 1760-talet.

Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika satte sin prägel på egendomen från år 1744 och framåt. Slottsparken byggdes ut på bekostnad av byn Rinkeby, vilken avhystes. Parken anlades efter rådande stilideal och Kina slott uppfördes första gången år 1753 och mer beständigt år 1763. Parken vid Kina slott har en mer informell och intim karaktär. Kanton anlades med början på 1750-talet. Det var tänkt att fungera som ett manufakturverk.

Gustaf III tog över dispositionsrätten till slottet år 1777. Några år senare anlätades trädgårdsarkitekten Fredrik Magnus Piper för att anlägga en trädgård efter det engelska parkidealet. I parken anlades två dammar. Ett stort antal träd och buskar planterades. Även ett antal skulpturer och monument anlades enligt detta parkideal. Bland annat anlades det en gravhög på Monumentholmen till minne av Gustav III, efter förhistoriska ideal. Invid högen placerades två runstenar. I den engelska parken uppfördes det så kallade Götiska tornet som till en början var det tänkt som en borg. Ståthållarbostaden Hemmet uppfördes i slutet av 1780-talet. En karusellplan och lövteater anlades intill Monumentholmen, med dess radiellt utstrålade lindrader. Som en kontrast till parkens slutna och vilda karaktär bibehölls det omgivande pastorala landskapet som skapade vidsträckt utblick från parken.

Under Gustav III:s tid omorganiserades vägnätet på Lovön. Vägnätet som tidigare hade sammanlänkat byarna med varandra och med kyrkan och omvärlden kom nu att orienteras efter slottets behov och maktstruktur.

Bebyggelsen på Drottningholmsmalmen har sitt ursprung i etableringen av de hantverkare som behövdes för uppbyggnad av det nya slottet efter branden i början av 1660-talet. Men det första huset det så kallade stenvärdshuset uppfördes redan på 1500-talet. De flesta byggnader som står där idag är dock från slutet av 1700-talet.

Enligt den häradsekonomiska kartan över Färentuna härad från år 1905 hade ängsmarkerna odlats upp till åker och antalet trädgårdar hade ökat. Alla gårdar och torp belägna på Lovön uppges ha tillhört kronan. Antalet bebyggda lägenheter på Lovön var 130 stycken, varav 92 fanns vid Drottningholm. Lovö kronopark omfattade drygt 300 hektar mark. Vid Drottningholm fanns apotek, post- och telegraf, skjutsstation samt två skolhus. Avseende Lindö har jordnaturen ändrats över tid. Byn lades under Malmvik när gården blev säteri. Efter att gården mist sina säterirättigheter övergick Lindö till kronan.

Mellan åren 1907 och 1911 restaurerades slottet och drottning Victoria tog även initiativ till restaurering av lustträdgården. År 1927 genomfördes större restaureringar såsom återställande av lövteatern och karusellplan omgärdad av nyplanterade lindar. Omgivande boskékvarter med siktlinjer och lövsalar rekonstruerades. Monumentholmen rensades upp så att effekten av de radierande lindarna åter blev tydlig.

I början av 1930-talet anlades Sötvattenslaboratoriet på Lovöns östsida. Lovöns vattenverk anlades strax därefter på västra Lovön. År 1943 anlade Försvaret sin radioanstalt på en del av Rörby ägor. I mitten av 1950-talet grävdes en ny vattenledning ned från Vattenverket och vidare tvärs över hela Lovön.

Vägar och kommunikationer

Lindö, Lovön och Kårsön präglas av kontakten med Mälarens vatten. På den tiden när Lovön fortfarande bestod av små öar var det huvudsakligen vattenvägen som man transporterades sig. För omkring 1000 år sedan hade landhöjningen lett till mer sammanhängande större markområden och man började färdas landvägen allt mer. I samband med att landets kristnades kom kyrkan att få en central plats i den dåvarande bebyggelse – och vägstrukturen. På Lovön kom kyrkan att ligga som ett nav i det vikingatida och medeltida vägssystemet.

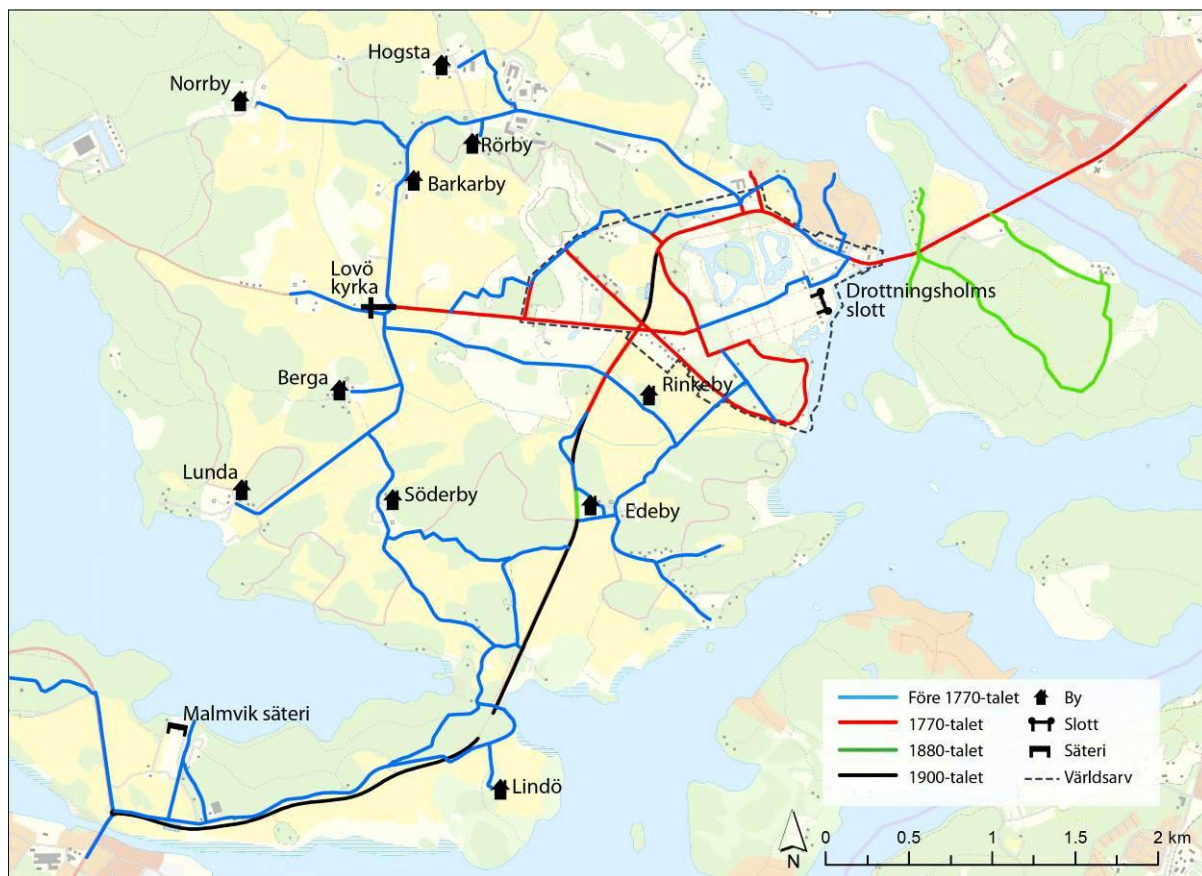
Längs Ekerövågen finns ett antal milstenar som vittnar om att vägen varit en av de viktiga allfarvägarna under 1600-talet, i samband med 1649 års Gästgivarordning, då vägnätet uppmättes och skjutsnätet ordnades. De var ett verktyg för att skapa förtroende för resande att vägens längd var ordentligt uppmätt och det stadgades i gästgiveriförordningen år 1649 att milstolpar skulle finnas vid varje hel mil på landsvägar. Från och med 1734 års gästgiveriförordning även vid halva och fjärdedels mil. Genom den nya Väglagen år 1891 upphörde föreskrifterna om milstolpars uppsättande.

När Drottningholm och kungamakten fick fäste på ön i slutet av 1700-talet med utbyggnader av parkanläggningar och uppförande av bland annat Kina slott och Kanton, förändrades vägstrukturen. Den centrala positionen som kyrkan tidigare haft, försköts till slottet och kungamakten, vilket avspeglades i omfattande vägomläggningar i slutet av 1700-talet. Under den här tiden byggdes också den första bron mellan fastlandet och Drottningholm.

I slutet av 1800-talet började de övre skikten av Stockholms societet att uppföra sommarvillor i stadsnära lägen nära vatten. Det var ångbåtstrafiken som möjliggjorde detta. På Mälareöarna resulterade detta i att ett stort antal sommarvillor byggdes längs öarnas stränder. Det uppkom därmed ett behov av ett vägnät som utgick från dessa sommarvisten och som också byggde på rekreation och friluftsliv mer än för överlevnad. På Kårsön uppfördes ett antal sådana villor, bland annat Ängsholm.

Ytterligare en viktig utbyggnadsfas skedde under 1930- och 40-talet, då en ny och rakare väg byggdes över åkermarken öster om Vilan mot Kanton och över åkermark söder om Edeby gård. Rörbyvägen har i samband med att FRA anlades vid 40-talets början getts en annan rakare sträckning och kraftigare uppbyggnad från Dammtorp och norrut.

I början av 1990-talet breddades Ekerövågen till tre körfält. Vid samma tid tillkom även Lindötunneln. På Lindö var den medeltida vägstrukturen intakt fram till vägomläggningen i början av 1990-talet, då vägen genom tunneln västerut förlades parallellt med den äldre vägsträckningen.

Figur 2 Väghistorisk karta längs med Ekerövägen

Vägsystemets utbyggnadsfaser

De första kommunikationerna skedde företrädesvis på vatten. Förskjutningen gjort att behovet av kommunikationer på land ökade. Kommunikationer vattenvägen kom att kombineras med vägar på land. Vägsystemet på Lovön kan delas in i fyra tydliga tidsepoker.

- Järnålderns vägsystem (blåmarkerade)
- 1770-talets vägsystem (rödmarkerade)
- 1880-talets vägar (grönmarkerade)
- 1900-talets vägar (svartmarkerade)

Blåmarkerade vägar

De vägar som på kartan markeras med blå linje tillhör den första generationen av vägar på ön. Dessa knyter samman förhistoriska bebyggelsecentra med varandra samt dåtidens samlingspunkter för handel och religiösa verksamheter. Längs med dessa vägar placerades runstenarna, vilka ofta återfinns i knutpunkter för kommunikationer från den tiden. Ofta följer dessa förhistoriska vägar höjdsträckningar i landskapet. När landet kristnades lokaliserades kyrkorna till redan befintliga knutpunkter för att bli så lättillgängliga som möjligt för sockenborna. Kyrkan var en viktig mötesplats och förlades därför till kommunikativt fördelaktiga lägen i landskapet, invid vattenleder och landvägar.

Det förhistoriska och medeltida vägnätet präglas därför av platsen där kyrkan ligger, vilket framgår tydligt på Lovön, där vägarna strålar samman vid kyrkan från den förhistoriska bybebyggelsen. Dessa smala grusvägar som successivt breddats från ridstig till körväg, slingrar sig och följer landskapets topografi. Ofta löper de i gränsen mellan åker och skogsbryn.

Rödmarkerade vägar

På 1770-talet genomgick vägnätet stora förändringar för att stärka Drottningholms och kronans ställning på ön. Denna maktmanifestation präglar den tidens vägnät, då nyanlagda vägar skapades i raka axlar mellan slottet, kyrkan, hamnplatsen och viktiga byggnader inom slottsanläggningen. Vissa befintliga vägar rätades ut eller togs bort. Vägarnas funktion var att sammanlänka viktiga målpunkter inom slottsanläggningen och att ge uttryck för den tidens skönhetsideal. Vägen längs den engelska parken kom att fungera som en del i det stora parkkomplexet. Den utgjorde gränsen mellan den vilda, dramatiska men samtidigt strukturerade, estetiska och medvetet anlagda parken och det pastorala vidsträckta jordbrukslandskapet med inslag av blickfångande punkter från parken såsom Hemmet. Vägen ingick således i parkanläggningen. Stockholmsvägen som uppfördes under samma tid sammanlänkade Drottningholm med Stockholms slott. Vägen skapar en rät linje redan från Nockebybron med slottet i fonden, ett tydligt exempel på 1770-talets vägplanering. Vägutformningen från den här tiden är inte direkt anpassad till de topografiska förhållandena. De rätta linjerna har varit förhärskande.

Grönmarkerade vägar

Dessa vägar som byggdes under slutet av 1800-talet och löper i huvudsak till de sommarvillor som anlades längs med stränderna men även till rekreativa målpunkter såsom badstränder, bryggor och promenadsstråk. De länkas samman med allfarvägen.

Svartmarkerade vägar

Det senaste århundradets förändringar i vägnätet har varit omfattande framförallt avseende Ekerövågen. Flera åtgärder har vidtagits för att möta behovet av en ökad kapacitet och för att anpassa till den ökande hastigheten. Vägen har därför breddats, rätats ut, doserats, getts nya sträckningar samt delvis förlagts i tunnel. Det här är karakteristiskt för den här generationens vägar, där funktionen av vägen går före anpassning till det omgivande landskapet. De historiska strukturerna slogs därmed sönder i och med att den nya vägen planerades rakt genom åkermark och åkerholmar, utan att direkt ta hänsyn till det äldre vägnätet. Istället har det äldre vägnätet anpassats till de moderna vägarna.

Historiska objekt och strukturer längs väg 261

Nockebybron

Figur 3 Nockebybron år 2008

(Foto Holger Ellgaard)

Första gången som det skapades en förbindelse mellan fastlandet och Kärsön var under Gustav III:s tid. Den första bron var en flottbro liksom de två övriga, Tranebergsbron och Drottningholmsbron som skapade förbindelsen mellan Stockholms slott och Drottningholm. Broarna stod färdiga år 1787. Överfarten var avgiftsbelagd. Betalningen skedde vid Brostugan som vid det senaste brobygget flyttades till den plats där den står idag. Nockebybron byggdes om under 1920-talet. År 1973 stod den nuvarande bron färdig för trafikering. Bron har en typisk för sin tid med broplatta som möter smäckra bropelare i rät vinkel.

Kärsön

Vägen över Kärsön har gått i, i det närmaste samma sträckning sedan den anlades i samband med att de två första broarna byggdes. Vägens riktning över ön har valts så att slottet blir i blickfånget under hela sträckan från Nockebybrons fäste fram till Lovön. Längs vattnet mot Drottningholm löpte tidigare en väg som tillkom under 1800-talet i samband med bebyggelseetableringen på ön. Flera av de äldre vägarna är idag gång- och cykelvägar.

Drottningholmsbron

Figur 4 Drottningholmsbron år 2008

(Foto Holger Ellgaard)

Den första Drottningholmsbron anlades på uppdrag av Gustav III år 1787. Broarna ritades av arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz. Tidigare hade kungen fått färdas till slottet på Drottningholm via den långa omvägen genom Solna och Bällsta till Tyska botten, för att därifrån färjas över till Loviselund på norra Drottningholmsmalmen, där det sedan 1600-talet har funnits ett gästgiveri, och därefter via Gustav III:s väg till slottsanläggningen. Omkring mitten av 1800-talet byttes broarna ut. De ersattes då med flytande broar, så kallade flottsbroar. Den första betongbron uppfördes år 1925. Den nuvarande lågbron invigdes år 1973. Brons utformning är typisk för sin tid med en brokonstruktion i form av en broplatta som möter ett brofundament i rät vinkel.

Drottningholms slott

Från 1540-talet lät Gustav Vasa lösa in jorden på Lovön vilket skapade grunden för den så kallade kronoparken Lovö, där han lät anlägga en kungsgård. De dåvarande byarna lades under kungsgården och gårdarna kom att bli arrendegårdar, så kallade kronogårdar till Kungsgården. Kungsgården som då benämndes Torvesund (Thorsund alt. Torvesund) blev säte för en fogde som tjänade kungen. Det som tidigare hade utgjort Glia by ombildades år 1552 till ett storjordbruk och avelsgård som år 1559 fick gården det nya namnet Torvesund.

Under åren 1576-84 lät Johan III uppföra ett stenhus, som kom att namngavs till Drottningholm efter Drottning Katarina Jagellonica. Stenhuset var en rektangulär byggnad med formen av en parstuga med kyrksal centralt i mitten. Huset var i två våningar, 32 meter långt, tolv meter brett med ett brett utskjutande välvt mittparti där kyrkan var inrymd. Platsen som valdes för stenhuset är detsamma som höjden där det nuvarande slottet står. Slottet färdigställdes troligen aldrig. Den kringbyggda ladugården låg ett stycke öster om huvudbyggnaden, strax öster om nuvarande Hemmet. Ladugården rymde fårhus, fähus, häststall, oxhus och två lador. Idag finns en terrassartad och jämn platå om cirka 40 x 40 meter som sannolikt utgör platsen för ladugården.

Stenhuset brann ned år 1661, men de tjocka murarna finns bevarade i dagens slottsbyggnad. Änkedrottning Hedvig Eleonora lät återuppföra slottet efter ritningar av Nicodemus Tessin d ä. Slottet stod färdigt år 1698. Slottskyrkan – ett svenskt Pantheon - fullbordades under Ulrika Eleonoras tid år 1728. Hedvig Eleonora inspirerades av Palais de Luxembourg i Paris uppfört 1614-25 som ägdes av änkedrottning Maria de Medici. Bygget av Drottningholm kom att anpassas efter det som var kvar av stenhuset. Som arbetskraft tog man hjälp av ett stort antal soldater. Tegel togs från olika tegelugnar i Mälardalen, bland annat från Mälsåker, men slutligen uteslutande från det mer närbelägna tegelbruket vid Väntholmen.

Figur 5 Drottningholms slott. Ur Erik Dahlberghs Suecia antiqua et hodierna, 1698-1701 (blad II:77).

Byggnadsplanen karaktäriseras av ett centralt beläget trapphus och har inspirerats av den italienske arkitekten Palladios Villa Pisani utanför staden Vicenza. Byggnadsplanen kom under åren att omformas i flera omgångar. Trädgårdsfasaden är influerad av Villa Borghese i Rom. Nicodemus Tessin d ä avled år 1681 strax innan färdigställandet av bygget som hans son Nicodemus Tessin d y fullföljde vid 1700-talets början, med inredningar och lustträdgård.

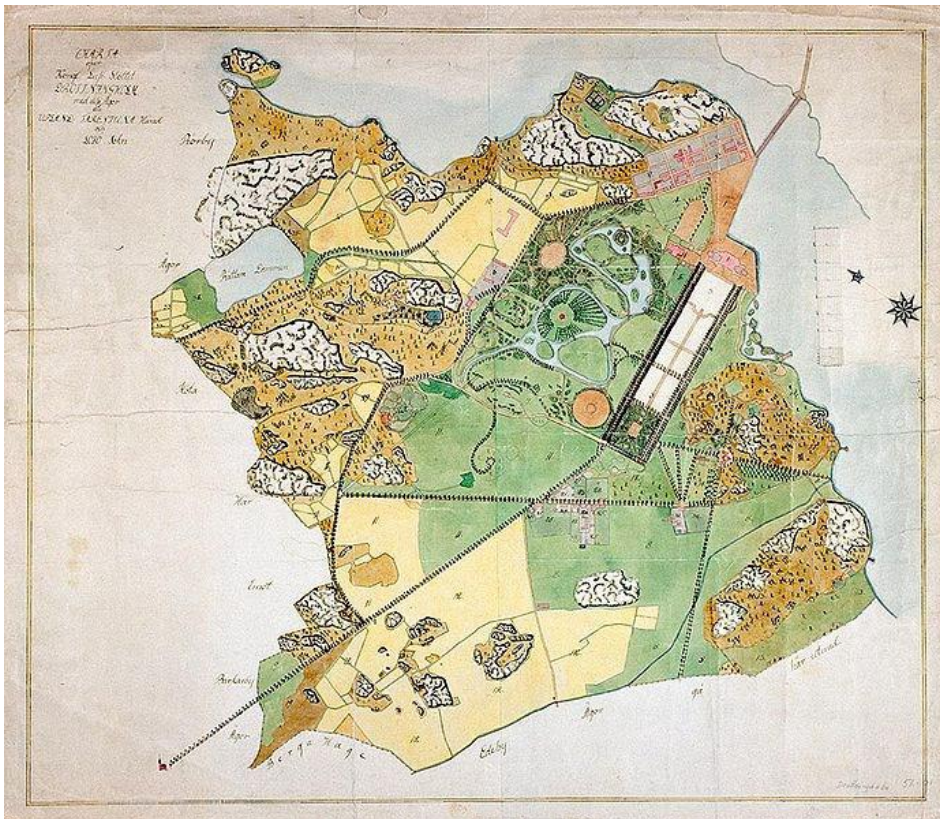
Park- och trädgårdsanläggningen

Figur 6 Drottningholms slottsträdgård. Ur Erik Dahlberghs Suecia antiqua et hodierna, 1698-1701 (blad II:78).

De nuvarande parkanläggningarna föregicks av en krydd-, köks- och fruktträdgård mellan stenhuset och Malmen. Väster om stenhuset låg en djurgård. Den första ansatsen till park var i form av en lustträdgård som ritades av Magnus Gabriel De la Gardie på 1650-talet. Nicodemus Tessin d.y. som tog över efter sin far år 1681, gjorde på uppdrag av änkedrottning Hedvig Eleonora en generalplan för parkanläggningarna med franska förebilder. Optik och geometri var vägledande och en karaktäristisk del var symmetrin och den tydliga mittaxeln. Hans främsta inspiratör och läromästare var André Le Nôtre.

År 1777 lät Gustav III inleda arbetet ned att anlägga en engelsk park norr om den tidigare parkanläggningen. Området präglades av träskmark. Vid höga vattenflöden bedrevs det fiske i delar av området. Några år senare anlätades trädgårdsarkitekten Fredrik Magnus Piper för att anlägga en trädgård efter det engelska parkidealet. I parken anlades två dammar. Även dammsystemet vid badhuset anlades. Ett stort antal träd och buskar planterades. Även ett antal skulpturer och monument anlades enligt detta parkideal. Trädgården kompletterades norrut med en engelsk romantisk park på 1770-talet. Bland annat anlades det en gravhög på Monumentholmen till minne av Gustav III, efter förhistoriska ideal. Invid högen placerades två runstenar. I den engelska parken uppfördes det så kallade Götiska tornet på Glia bys gamla bytomt som till en början var det tänkt som en borg.

Figur 7 Karta över Fredrik Magnus Piper planer för utformningen av den engelska parken från slutet av 1700-talet (Källa Kungliga Biblioteket)

Figur 8 En så kallad karusell på Drottningholm år 1785 av Martin Rudolf Heland (1765-1814)

Den så kallade Karusellplan anlades samtidigt som den engelska parken. Här höll Gustav III vissa av sina praktfulla karuseller och tornerspel. En karusell var en form av uppträdande som skildrade historiska, gärna medeltida händelser med exempelvis riddares kamp mot en eldsprutande drake eller en sammandrabbning mellan två härar. Här kunde uppföras medeltidsborgar, torn, exotiska djurmodeller och maskinerier som rekvisita till uppträdandet. Karusellplan kom dock att utnyttjas oftare av Gustaf IV för samma ändamål. Den sista Karusellen anordnades av Gustav IV år 1800.

I parken anlades även vistor och siktgator sträcker sig genom och utanför parken. Under samma tid uppfördes marmorskulpturerna och trädlundarna i parken. Teatern byggdes till med Déjeuner-salongen med utblick över parken. I början av 1800-talet, förenklades parken. Kaskadanläggningen revs, dammarna i vattenparterren lades igen och broderiparterren ersattes med enkla gräsplaner. Murar ersattes av grässlåtar.

Den gamla krydd-, köks- och fruktträdgården införlivades en period i den engelska parken. Senare skulle den förändras till en form av förplats till teatern. Mellan 1860-talet och år 1917 låg här ett ridhus som anlades Karl XIV Johan. Därefter lät Löjtnant Axel Wallenberg som då bodde i bostadshuset Vilan strax väster om malmen, för egna medel uppföra två tennisbanor på platsen för det rivna ridhuset.

År 1844 tillträdde Oscar I som kung och inledde omgående restaureringsarbeten på Drottningholm. Bland annat planterades exotiska och ovanliga träd såsom Weymouthtallar och lärkträd i parken och parterren på sjösidan planterades med buskar och träd. Nya trädgårdar anlades både på 1830- och 1860-talen. Även en kägelbana anlades, vilken fanns kvar en bit in på 1900-talet.

I början av 1950-talet inleddes arbetet med att återge lustträdgården sin forna glans på Gustav VI Adolfs initiativ. Bland annat togs buskar och träd som skymde slottets fasad från sjösidan bort och ersattes av en ny trädgård, de så kallade Sjöparterren. Alléerna som fått växa sig höga beskars kraftigt. Vattenparterren återställdes och invigdes år 1953. En enklare variant av broderiparterren stod klar år 1957. Även kaskaderna som rivits i början av 1800-talet och fontänen Kronan rekonstruerades och försågs med eldriven vattenpumpsteknik. Arbetena avslutades år 1961. Kina lustslott och tillhörande trädgård gjordes om på 1970-talet under ledning av Walter Bauer och blev stramare och öppnare än den någonsin varit.

Figur 9 Utdrag ur konceptkartan till den häradsekonomiska kartan från 1880-tal (Aktbeteckning Brännkyrka J112-75-19). Notera det stigsystem och ridhuset (se vit pil) på platsen för den tidigare köksträdgården. Idag finns här två tennisbanor och parkeringsplats för bussar

Drottningholmsmalmen

Det första huset som lät uppföras på malmen var ett värdshus av sten, vilket antas vara från Katarina Jagellonicas tid. Drottningen var katolik och skyddade ett antal katoliker som förföljdes i andra delar av riket. I stenvärdshuset antas jesuiterna haft sitt kollegium där de fick fri religionsutövning fram till år 1595.

Under tidigt 1700-tal beskrivs Drottningholmsmalmen som en liten malm eller förstad. Bebyggelsen var oreglerad och i huvudsak lokaliserad till Malmens södra delar. På malmen bodde de hantverkare som behövdes för att bygga upp Drottningholms slott och dess omgivningar. Området var ett slags serviceområde för slottet och byggnaderna var direkt relaterade till slottet och hovets behov. Av beskrivningen till 1745 års karta framgår att bebyggelsen bestod av ett kungligt bryggeri, en spannmålsbod av sten, ett bageri, ovan nämnda värdshus samt slottssmedens, slottssnickarens, slotts-predikantens, vaktmästarens, trädgårdsmästarens samt vattenkonstmästarens hus. I övrigt fanns *"åtskilliga små stugor och täppor för waktssoldater och annat arbetsfolk"*. På dess norra del fanns några åkertäppor och en väderkvarn med tillhörande mjölnarstuga.

Malmen har sitt ursprung i etablering av de hantverkare som behövdes för uppbyggnad av det nya slottet efter branden i början av 1660-talet. Byggnaderna på Malmens södra del var direkt relaterade till slottet och hovets behov av service. Här fanns på 1740-talet bryggeri, spannmålsbod, bageri, värdshus, pagebyggnad, byggnader för slottssmeden, slottssnickaren, slottspredikanten, vaktmästare, trädgårdsmästare samt vattenkonstmästarens hus. Vakter och annat arbetsfolk bodde också här. På norra delen av Malmen fanns en väderkvarn och mjölnarens stuga. Det fanns två landsvägar inom området – dels en till färjeläget vid Loviselund på norra Malmen som senare kom att benämnas Gustaf III:s väg och dels Kvarnbacken. Malmen – där enskilda tomter upplåtits på slottets mark - har tillkommit på direkt önskan om ett samhälle i direkt anslutning till slottet med förebild i det franska lustslottet Versailles. Det ansågs viktigt att det fanns plats för inkvartering, förtäring för hovets gäster och uppvakning nära slottet. Kungen ville också locka vänner och utövare av de fria konsterna att etablera sig i slottets närhet. De skulle förstärka glansen kring slottet och bidra till platsens förskönande. Nybyggarna fick några års skattefrihet. Frihet meddelades dem som ville arbeta med handel och hantverk för att ge platsen liv och rörelse. Ståthållaren gav tillstånd till ny bebyggelse. År 1782 gavs Malmen stadsrättigheter och redan året därpå lades en rutnätsformad plan för att reglera placering av ny bebyggelse. Den kom dock bara att följas i Malmens södra del. År 1787 invigdes den nya vägen mellan till Drottningholm över Kärsön. Byggnaderna Långa Raden och Hertigarnas Stall i södra delen av Malmen kan kopplas till vägens anläggande. Liksom vid Kanton har det på Malmen funnits mullbärsträd för produktion av silkestråd och material till sidentextilier.

På 1800-talet utvecklades Malmen till ett område för bostäder och sommarvillor.

Kungsladugården

När Rinkeby hade förvärvats av Lovisa Ulrika kom Kungsgården att omfatta hela Lovön med undantag för Prästgården. I slutet av 1700-talet låg ladugårdsbyggnaderna på gårdet norr om väg 261, omkring 100 meter väster om Rörbykorsningen. Ingen av dessa byggnader finns kvar från den tiden. Dagens ladugårdsbyggnader ligger öster om Rörbyvägen och uppfördes på 1910-talet.

Figur 10 Kungsladugården år 1925 (Källa RAÄ)

Foto Berit Wallenberg

Hemmet

På platsen för Hemmet låg tidigare en förvaltarbostad i direkt anslutning till Kungsladugården. Det var Gustav III som lät uppföra byggnaden under 1780-talet. Sannolikt var det efter arkitekten C.C. Gjørwells ritningar. Byggnaden uppfördes som tjänstebostad åt Ståthållaren på slottet. Placeringen är väl genomtänkt som ett inslag och blickfång i den engelskt inspirerade delen av Drottningholms-parken.

Figur 11 Utblick mot Hemmet från den engelska parken år 1922 (Källa RAÄ)

Foto Berit Wallenberg

Vilan med dess två flygelbyggnader uppfördes år 1792 efter ritningar av L. J. Desprez. Det var en livstidsförläning åt Gustaf III:s balettmästare, Louis Gallodier. Efter att Ekerövägen drogs om söderut över åkermarken, så ligger Vilan mer avsides än tidigare. Byggnaden har senare nyttjats som plåtslageri, café och tvättinrättning innan det år 1906 togs över och reparerades av Axel Wallenberg med familj. Till byggnaden hör en trädgård med växthus och lusthus.

Figur 12 Vilan uppförd år 1792

Foto Johanna Alton

Kantonområdet

Kantongatan anlades år 1757 och allén som ursprungligen utgjordes av rönn är förnyad och består idag i huvudsak av lind. Byggnaderna uppfördes på initiativ från Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika som ett mönstersamhälle för manufaktur. De idag tiotal välbevarade byggnaderna med en typisk 1700-talskaraktär ligger längs med vägen mot Kina slott, liknande en bruksgata

Kanton anlades på 1750-talet på initiativ av drottning Lovisa Ulrika. Hon hade ambitionen att skapa ett område med småskalig tillverkning av lyxprodukter i merkantilistisk anda. Här uppfördes smedja, silkesstrumps- och sidenbandsfabrik och knyppelskola. En stor plantering av mullbärsträd gjordes vid en av byggnaderna som grund för tillverkningen av siden.

Redan i slutet av 1700-talet hade byggnaderna gjorts om till bostäder, där bland annat operasångare, hovsekreterare, skådespelare, hovets livmedikus fick bo. I början av 1800-talet inhyste byggnaderna ryska krigsfångar. De kvarvarande byggnaderna (23 stycken) utgör ungefär hälften av den ursprungliga bebyggelsens omfattning. Flera byggnader har flyttats ut i landskapet och nyttjas som huvudbyggnader på flera av gårdarna på Lovön, bland annat Edeby och Barkarby. Byggnaderna vid Kantongatan har bibehållen karaktär från 1700-talets mitt, och har genomgått restaureringar.

Enligt muntliga källor ska Kantongatans förlängning i Skollällén mot Vilan vara planterad år 1753. Det är oklart när Lovö Kyrkallés träd planterats. Allén ha sannolikt planterats under 1700-talet, då den finns med på Pipers karta från slutet av 1700-talet. Det är den allén som länkar samman slottsanläggningen med Lovö kyrka. Det är därför den axeln som sammanlänkar den kungliga makten med det religiösa maktcentrat som kyrkan representerade vid den tiden.

Figur 13 Kantongatan

Foto Johanna Alton

Torpet Lindöbro och bron över till Lindö

Lindöbro ligger som namnet antyder vid bron över den före detta sundet till Lindö. Torpet ligger längs den tidigare landsvägen. Idag har sundet grundats upp och det finns nästan inget vatten kvar under bron. Vid den gamla stenbron står en milsten från mitten av 1800-talet.

Figur 14 Lindöbro år 1946 (Källa RAA)

Foto Berit Wallenberg